

วิธีคิดเชิงเหตุผลตามหลักพุทธจิตวิทยา

RATIONAL THINKING METHOD ACCORDING TO BUDDHIST PSYCHOLOGICAL PRINCIPLES

เริงชัย หมั่นชนะ*

บทคัดย่อ

ก่อนคริสตกักราช 469 มนุษย์เริ่มหันมาสนใจเรื่องจิตหรือความคิดที่เป็นนามธรรมในตัวตนว่า ทำไมคนเราต้องคิด ต่อมาก็พบว่ามนุษย์เรานั้นเชื่อว่า สมอเป็นต้นผลิตความคิด เริ่มต้นด้วยโสคราตีส (Socratis, 470-399 B.C.) ที่กล่าวว่า วิญญาณหรือจิต เป็นตัวบังคับให้มนุษย์คิดหรือกระทำการสิ่งต่างๆ ต่อมาในกลุ่มนักจิตวิทยากลุ่ม คือ กลุ่มทฤษฎีพัฒนาการ ประกอบด้วย กิเซลล์ (Gesell, 1911) อีริกสัน (Erikson, E.H, 1923) และทอแรนซ์ (Torrance, 1963) กลุ่มทฤษฎีการสร้างความรู้ ประกอบด้วย พัวเจต์ (piaget, 1936) และ วีกอทสกี (Vygotsky, 1934) กลุ่มทฤษฎีพุทธิปัญญา (Cognitive theory) ประกอบด้วย บรุนเนอร์ (Bruner, 1957) คลอสเมียร์ (Klausmeire, 1985) และกาเย่ (Gagne, 1985) และกลุ่มทฤษฎีสติปัญญา ประกอบด้วย การ์ดเนอร์ (Gardner, 1983) และ สเติร์นเบิร์ก (Sternberg, R, 1949)

ความคิดเชิงเหตุผลตามแนวพุทธจิตวิทยามีกระบวนการ 3 ขั้นตอนคือ กระบวนการดำเนินชีวิตที่ดีคือ จะต้องรู้จักคิดแก้ปัญหาเป็น คิดเป็น และรู้จักเสพและบริโภคนเป็น ระบบความคิดที่มีเหตุผล คือ โปรโตโมยะ (การอบรมสั่งสอนที่ดีงาม) และโยนิโสมนสิการ (การคิดถูกวิธีถูกทาง) 10 ประการคือ คิดแบบสาวหาเหตุปัจจัย แยกแยะส่วนประกอบ สามัญลักษณ์ อริยสัจ อรรถธรรมสัมพันธ์ เห็นคุณค่าและโทษทางออก รู้คุณค่าแท้และคุณค่าเทียม รู้คุณธรรม อยู่กับปัจจุบัน และแบบวิภาวาท

คำสำคัญ : ทฤษฎีความคิด, ความคิดเชิงเหตุผลตามหลักพุทธจิตวิทยา

ABSTRACT

Before 469 A.D., human beings began to study mind or thinking which was abstract term in himself that why human beings had to think after that, it was found that brain was the main factor to produce thinking. It began with Socratis, (470-399 B.C.) which said that soul or mind command human being to think or to perform a lot of things. Later on, there were many psychological groups : Development Theoretical Group consisted of Gesell (1911), Erikson, E. 1923) and

* คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Torrance (1963), Constructivism Group consisted of Piaget (1936), Vygotsky(1934), Cognitive System Theoretical Group consisted of Bruner(1957), Klausmeier (1985) and Gagne(1985) and Intelligence Group (1983) consisted of Gardner(1983)and Sternberg R. (1985).

Rational thinking according to Buddhist psychological principles had 3 processes: to proceed a good way of life, Buddhist psychological rational thinking development process and Buddhist psychological rational thinking (Yonisomanasikara) 10 parts in search of cause and components, analysis of components, common characteristic, the noble truths/problem solving, the relationship of Dhamma welfare, merits and demerits even a way out, an awareness of real and false values, a stimulus to virtues, living way the present and a distribution of topics of Dhamma.

Keywords: thinking theory, rational thinking according to Buddhist psychological principles

บทนำ

1. ความหมายของความคิด

สมองเป็นต้นกำเนิดความคิดของมนุษย์ ซึ่งอยู่ในส่วนหน้าที่ถือว่าเป็นส่วนที่สำคัญที่สุดเกี่ยวกับความคิดนั้นได้มีผู้ให้ความหมายไว้ดังนี้

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (2550 : 4) กล่าวว่า การฝึกฝน การรู้จักคิดหรือคิดเป็นซึ่งเป็นตัวนำและเป็นปัจจัยชักพาไปสู่ความสำเร็จ ความคิดเห็นที่เรียกว่า สัมมาทิฐิ เป็นแกนของการพัฒนาชีวิตที่ดีงาม

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ อ้างถึงใน ทิพวัลย์ ศรีจันทร์ และคณะ (2546 : 2) กล่าวว่า การคิดเป็นกิจกรรมที่มีวัตถุประสงค์เฉพาะเจาะจง เป็นการจัดเรียงข้อมูลที่ได้รับและทำการแปลความหมายข้อมูลข่าวสารในรูปแบบที่เหมาะสม เพื่อไปสู่เป้าหมายที่วางไว้

วนิช สุธารัตน์ (2544 : 7) กล่าวว่า การคิดเป็นการแสดงออกถึงการกระทำ วิธีการหรือกรรมวิธีที่เกิดจากการทำหน้าที่ของจิตในเรื่องต่างๆ ที่มีการกระทำเป็นขั้นตอนอย่างชัดเจน เช่น การคิดแก้ปัญหา การคิดวิเคราะห์ และการตัดสินใจ เป็นต้น

วิวัฒน์ ขัตติยะมานะ และอมลวรรณ วีระธรรมโม (2547 : 2) กล่าวว่า การคิดเป็นคุณสมบัติพิเศษของมนุษย์ ที่แตกต่างจากสิ่งมีชีวิตอื่นๆ การคิดจะเชื่อมโยงกับสมรรถภาพทางสมอง มนุษย์มีสมองใช้ในการคิด การคิดเป็นกระบวนการประมวลการข้อความรู้เพื่อให้เกิดสิ่งที่ดีขึ้นถูกต้อง ชัดเจนและสร้างสรรค์ โดยอาศัยองค์ประกอบด้านการรับรู้ ด้านความรู้สึก ด้านจินตนาการ รวมถึงประสบการณ์และความรู้เดิม

สรุปได้ว่า ความคิดเป็นกิจกรรมทางสมองเป็นพฤติกรรมที่เกิดขึ้นตลอดเวลาหนักบ้างเบาบ้าง ตามแต่ลักษณะของปัญหาที่เข้ามากระทบสมองจะทำหน้าที่เก็บรวบรวมข้อมูล จำแนกแยกแยะ แปลความหมายข้อมูลอย่างเป็นขั้นเป็นตอน การคิดที่เป็นสัมมาทฤษฎีจะเป็นปัจจัยตัวนำไปสู่ความสำเร็จที่ก่อให้เกิดการแก้ปัญหาอย่างมีเหตุผลเหมาะสม เพื่อให้ผลผลิตของความคิดที่คิดออกมานั้นมีคุณภาพ

2. ทฤษฎี และหลักการเกี่ยวกับความคิด

2.1 ทฤษฎีกลุ่มพัฒนาการ (Development Theories)

2.1.1 ทฤษฎีพัฒนาการของเกิเซล (Gesell's Theory of Development, 1911)

เกิเซลล์ กล่าวว่า กระบวนการคิดจะเกิดขึ้นเมื่อมีการใช้ดวงตาจับวัตถุที่เคลื่อนไหวเมื่อมีการใช้มือสัมผัสวัตถุและขณะเดียวกันเมื่อมีการเรียนรู้ต่างๆ ที่อยู่รอบตัวมากยิ่งขึ้น ความคิดก็จะเกิดขึ้นในลักษณะซับซ้อนขึ้นด้วย และมีความสัมพันธ์กับการปรับตัวสามระดับ ดังนี้ คือ

1.1 ระดับวงจรหรือกลไกในการดำรงชีวิต เป็นกระบวนการคิดเพื่อทำให้สามารถปรับการดำเนินชีวิตตามแบบของมนุษย์ทั่วๆ ไปได้ เช่น รับประทานอาหาร นอน ตื่น ขับถ่ายตามระบบ ของการดำเนินชีวิตของมนุษย์ทั่วๆ ไปได้ตามปกติ

1.2 การสร้างความสัมพันธ์ ระหว่างตนเองกับวัตถุ สถานที่ ระยะทาง และเวลาเป็นกระบวนการคิดและการเรียนรู้เรื่องของวัตถุต่างๆ

1.3 สัมพันธภาพระหว่างบุคคล เป็นกระบวนการคิดและการเรียนรู้เกี่ยวกับบุคคลที่เข้าไปเกี่ยวข้องด้วย

2.1.2 ทฤษฎีพัฒนาการทางจิตสังคมของอีริกสัน (Erikson's Psychological Theory of Development)

อีริก เอช. อีริกสัน (1963 : 66-67) ได้ให้ความสนใจ ขั้นพัฒนาการทางสังคมและบุคลิกภาพของบุคคลตั้งแต่เด็กจนถึงวัยชรา ได้แบ่งออกเป็น 8 ขั้น ตามลำดับ อธิบายความหมายโดยย่อ ดังนี้

1. พื้นฐานความไว้วางใจหรือไม่ไว้วางใจ (Basic trust versus mistrust) อายุระหว่าง 0-18 เดือน ในวัยนี้ทารกจะต้องสร้างความรักครั้งแรกขึ้นมาให้ได้ การเลี้ยงดูที่ดีให้ความอบอุ่น ความรัก และความทนุถนอมจะสร้างสายสัมพันธ์แห่งความไว้วางใจระหว่างทารกกับผู้เลี้ยงดู แต่ถ้าเลี้ยงดูไม่ดีทารกจะเกิดความรู้สึกไม่ไว้วางใจขึ้นมาแทนที่

2. ความรู้สึกอิสระหรือความระแวงไม่แน่ใจ (Autonomy versus shame / doubt) อายุระหว่าง 18 เดือน ถึง 3 ปี เป็นระยะที่เด็กใช้พลังงานที่มีอยู่มากมายในตัวเองออกมาทางทักษะทางกายภาพหลายๆ อย่าง ประกอบด้วย การเดิน การใช้มือหยิบ จับ ฉวย และการควบคุมกล้ามเนื้อหูรูดของทวารหนัก

3. ความคิดริเริ่มหรือความรู้สึกผิด (Intuitive versus guilt) อายุระหว่าง 3 ปี ถึง 6 ปี ในระยะนี้เด็กจะแสดงความแข็งแกร่งคล่องแคล่วมากขึ้น เกิดความคิดที่จะทำสิ่งที่ไม่เคยทำมาก่อน

แต่ถ้าผู้เลี้ยงดูไม่เข้าใจ อาจจะใช้วิธีการที่ค่อนข้างหนักและรุนแรงเกินไป เพื่อยับยั้งพฤติกรรมของเด็กก็จะมีผู้เลี้ยงดูไม่เข้าใจ อาจจะใช้วิธีการที่ค่อนข้างหนักและรุนแรงเกินไป เพื่อยับยั้งพฤติกรรมของเด็กก็จะมีผลให้เด็กเกิดความรู้สึกว่าตนเองกระทำผิด หรือรู้สึกผิด

4. ความมีวิริยะกล้าแกร่ง หรือความรู้สึกด้อย (Industry versus) อายุระหว่าง 6 ปี ถึง 12 ปี ในระยะนี้เด็กมีความต้องการที่จะเรียนรู้สิ่งต่างๆ อย่างมากมาย สิ่งที่สำคัญที่สุดในระยะนี้ก็คือโรงเรียนจะต้องส่งเสริมให้เด็กที่มีวิริยะหรือขยันหมั่นเพียรได้มีโอกาสแสดงออก และต้องแก้ไขพัฒนาเด็กที่มีความรู้สึกด้อยไปพร้อมๆ กัน

5. มีเอกลักษณ์หรือความสับสนของบทบาท (Identity versus role confusion) เป็นระยะของวัยรุ่น สิ่งที่ยาวรุ่นต้องการคือ สร้างเอกลักษณ์ของตัวเองทางด้านอาชีพ ด้านบทบาทการแสดงออกตามเพศของตน ด้านสังคมการเมืองและศาสนา สิ่งที่มีอิทธิพลต่อพัฒนาการในระยะนี้ก็คือ กลุ่มของเพื่อนสนิท

6. ความรู้สึกใกล้ชิดผูกพัน หรืออ้างว้างโดดเดี่ยว (Intimacy versus innovation) เป็นระยะของวัยรุ่นหนุ่มสาว ซึ่งแต่ละคนจะต้องหาวิธีการสร้างความใกล้ชิดผูกพันและพัฒนาระดับความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นๆ สิ่งที่มีความสำคัญในขั้นนี้ก็คือ การสร้างความสัมพันธ์ โดยมีความรักเป็นพื้นฐาน แต่หากพัฒนาการเกิดความล้มเหลวมาตั้งแต่ต้น เมื่อมาถึงระยะนี้จะรู้สึกอ้างว้างโดดเดี่ยว และแยกตัวเองออกจากกลุ่ม

7. คิดถึงคนรุ่นหลังหรือเห็นแก่ตัว (Generativity versus stagnation) เป็นระยะวัยกลางคนในระยะนี้ผู้ที่พัฒนามาจนเป็นผู้ใหญ่ที่มีความสมบูรณ์ จะแสดงออกด้วยการทำหน้าที่ของพ่อ แม่อย่างถูกต้อง

8. คุณค่าของความเป็นมนุษย์หรือความไร้คุณค่า (Ego integrity versus despair) เป็นระยะสุดท้ายของชีวิตในช่วงเวลานี้บุคคลจะประเมินคุณค่าของตนเอง คุณค่าของความเป็นมนุษย์เกิด จากการทำหน้าที่ของมนุษย์อย่างสมบูรณ์

2.1.3 ทฤษฎีพัฒนาการความคิดสร้างสรรค์ของทอแรนซ์

อี.พี.ทอแรนซ์ (Torrance, 1963) ได้แบ่งพัฒนาการความคิดสร้างสรรค์ของเด็กแรกเกิดจนถึงระยะวัยรุ่นตอนปลาย โดยค่อยๆ เกิดขึ้นตามวัยของเด็ก

2.2 กลุ่มทฤษฎีการสร้างความรู้ (Constructivism)

2.2.1 ทฤษฎีพัฒนาการทางสติปัญญาของปียาเจต์ (Piaget's Theory of Intellectual Development)

ฌอง ปียาเจต์ (1936 : 28-29) ได้ทำการศึกษาพัฒนาการของมนุษย์ โดยมีสาระสำคัญดังต่อไปนี้

1.1 พัฒนาการทางสติปัญญาเป็นผลจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับสิ่งแวดล้อมองค์ประกอบสำคัญที่มีผลต่อการพัฒนาสติปัญญามีอยู่ 3 ประการ ได้แก่ วุฒิภาวะ (Maturation) ประสบการณ์ (experience) และกระบวนการถ่ายทอดความรู้ทางสังคม (social transmission)

1) วุฒิภาวะ เป็นองค์ประกอบที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาสติปัญญาของมนุษย์ มาก วุฒิภาวะ หมายถึง ความเจริญเติบโตทางด้านสรีระ โดยเฉพาะระบบประสาทและการทำงานของต่อมไร้ท่อ วุฒิภาวะทำหน้าที่ที่เสมือนกับการเปิดตัวให้ชีวิตหลุดพ้นจากเกราะหรือเปลือกที่ห่อหุ้มมาแต่เดิม ทำให้มนุษย์เกิดการเรียนรู้ เกิดความคิด และปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมอย่างถูกต้องกลมกลืน

2) ประสบการณ์ ที่เกิดจากการปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ธรรมชาติ (Physical experience) ตัวอย่างเช่น เมื่อเด็กสัมผัส ก้อนหินจะรู้สึกก้อนหินมีน้ำหนัก มีรูปทรง และเมื่อน้ำหนักของก้อนหินเพิ่มขึ้น หมายถึง ขนาดและ ปริมาตรของก้อนหินก็จะเพิ่มขึ้นด้วย ความรู้อย่างที่สองเป็นความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์เกี่ยวกับ ความคิดหาเหตุผลและทางคณิตศาสตร์ (logic mathematical experience) เป็นความรู้ที่เกิดขึ้น จากการกระทำกับวัตถุเช่นเดียวกัน แต่กำหนดการกระทำนั้นๆ ออกมาในลักษณะของนามธรรม

3) กระบวนการถ่ายทอดความรู้ทางสังคม เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดจากการปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ทำให้บุคคลเรียนรู้สิ่งต่างๆ รวมทั้งสิ่งที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมทั้งหลายได้อย่างรวดเร็ว

1.2 วิธีการจัดระบบความคิดเพื่อสร้างความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม การจัดระบบความคิด (organization) เป็นการที่บุคคลปรับปรุงเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสติปัญญา (scheme) ในสมองอยู่ตลอดเวลาที่มีปฏิสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม ทำให้การปรับตัว (adaptation) ของบุคคลสามารถเข้ากับสิ่งแวดล้อมได้ การจัดระบบความคิดของบุคคลจะเกิดขึ้นได้ ต้องอาศัยวิธีการ 2 วิธี คือ การดูดซึม และการดูดซับ (Assimilation) และการปรับเปลี่ยน (Accommodation)

1.3 สภาวะสมดุล (Equilibrium) ตามความคิดของพือาเจต์ การที่บุคคลพยายามจัดระบบความคิดด้วยการดูดซับ และการปรับเปลี่ยนตามวิธีการที่กล่าวมาแล้ว ถ้าสามารถทำได้สำเร็จ สภาวะสมดุลก็จะเกิดขึ้น สามารถอธิบายได้ดังนี้ คือ ถ้าบุคคลมีโครงสร้างของสติปัญญาสำหรับ เหตุการณ์ใดอยู่แต่เดิมแล้ว เมื่อพบกับสถานการณ์ใหม่ โดยที่โครงสร้างของสติปัญญาดังกล่าวยังสามารถทำงานได้ บุคคลสามารถปรับตัวได้ สภาวะสมดุลก็เกิดขึ้น แต่ถ้าโครงสร้างของสติปัญญาที่มี อยู่ทำงานไม่ได้ก็จะเกิดภาวะอสสมดุล (Disequilibrium) ซึ่งเป็นสภาวะความขัดแย้งทางความคิดและ ปัญญา (Cognitive Conflict) บุคคลจะมีความรู้สึกไม่สบายใจหรือเป็นทุกข์ ก็จะเป็นพลังผลักดันให้ บุคคลแสวงหาวิธีการผ่านการดูดซับ และการปรับเปลี่ยนใหม่ เมื่อเป็นดังนี้การจัดระบบความคิดของ บุคคลจึงเกิดการเปลี่ยนแปลงและก้าวหน้าพัฒนาขึ้นอีก

1.4 ขั้นตอนของการพัฒนาทางสติปัญญา พือาเจต์ได้จัดกระบวนการพัฒนาทางสติปัญญา (Cognitive process) ออกเป็น 4 ขั้น คือ การใช้ประสาทสัมผัส ก่อนการคิด การคิดอย่างเป็นรูปธรรม การคิดเป็นนามธรรม

2.2.2 ทฤษฎีการสร้างความรู้ทางสังคมของวีก็อตสกี (Vygotsky's SocialConstructivism)

แนวความคิดของวิกิออสกี(1934: 28-29) ที่สำคัญมีอยู่ 3 เรื่อง เรื่องแรกเป็นการอธิบายว่า ปฏิสัมพันธ์ทาง สังคมช่วยให้เกิดกระบวนการทางสมองระดับสูง (Higher mental process) ในบุคคลได้อย่างไร เรื่อง ที่สองเป็นเรื่องความสำคัญของเครื่องมือทางวัฒนธรรม (Cultural tools) ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการ พัฒนาความคิดและสติปัญญา และเรื่องที่สาม เป็นเรื่องของภาษา ซึ่งเป็นเครื่องมือทางวัฒนธรรมที่มี บทบาทสำคัญมากที่สุดในการพัฒนาความคิดและสติปัญญาของมนุษย์

2.2.3 กลุ่มทฤษฎีพุทธปัญญา (Cognitivism)

ก) ทฤษฎีการเรียนรู้โดยการค้นพบของบรุนเนอร์ (Bruner's Theory of Discovery Learning, 1957)

กระบวนการคิดที่ใช้เป็นหลักในการเรียนรู้ของมนุษย์ตามแนวคิดของบรุนเนอร์ มีอยู่ 3 ขั้นตอนต่อไปนี้

1.1 ขั้นการคิดจากการกระทำ (Enactive representation) การเรียนรู้ในขั้นนี้เกิดขึ้นจากการที่เด็กมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม โดยการสัมผัสจับต้องด้วยการใช้มือ ใช้ปากกับวัตถุสิ่งของต่างๆ ที่อยู่รอบตัว

1.2 ขั้นการคิดตามจินตนาการ (Iconic representation) เป็นขั้นการคิดที่เกิดขึ้นโดยการสร้างจินตนาการหรือมโนภาพ (imagery) ขึ้นในใจ เป็นการคิดที่เกิดขึ้นจากการได้ผ่านการใช้ประสาทสัมผัส มาจนสามารถรู้จักและจดจำสิ่งต่างๆ ได้ เด็กที่มีอายุ 5-8 ปี สามารถสร้างมโนภาพของวัตถุ บุคคล สิ่งของขึ้นมาได้แล้ว ทั้งๆ ที่สิ่งต่างๆ เหล่านี้มิได้ปรากฏอยู่ตรงหน้า ขั้นนี้จะตรงกับขั้น การคิดอย่างเป็นรูปธรรมของ피아เจต์

1.3 ขั้นการคิดด้วยการใช้สัญลักษณ์ (Symbolic representation) เป็นขั้นของการคิดที่เด็กสามารถคิดหาเหตุผลในที่สุดก็จะเข้าใจสิ่งที่เป็นนามธรรมได้ ขั้นนี้ตรงกับขั้นการคิดที่เป็นนามธรรม ของ피아เจต์ ตามที่ได้กล่าวมาแล้ว

ข) ทฤษฎีกระบวนการทางสมองในการประมวลข้อมูล (Information Processing Theory) ของคลอสเมียร์ (Klausmeier, 1985)

คลอสเมียร์ กล่าวว่า การทำงานของสมองมนุษย์มีลักษณะเหมือนการทำงานของเครื่องคอมพิวเตอร์ คือ มีการ ป้อนข้อมูล (input) ผ่านกระบวนการปฏิบัติการ (Programmed operations) ซึ่งทำหน้าที่ปฏิบัติการโดยอาศัยข้อมูลจากหน่วยความจำ และปฏิบัติตามคำสั่งที่ได้รับ ซึ่งในขั้นสุดท้ายก็จะประมวลผล (Output) ออกมา

ข้อมูลในความจำระยะยาวประกอบด้วยความจำในเรื่องๆ ดังนี้

2.1 ความจำทางด้านภาษา เป็นความจำเกี่ยวกับความหมายของสิ่งต่างๆ ที่เก็บไว้ในลักษณะของคำ ข้อความ มโนภาพ หรือในลักษณะอื่นๆ ข้อมูลส่วนนี้มีความสำคัญสำหรับการเรียนรู้อาชีพ รวมทั้งการจัดการเรียนการสอน

2.2 ความจำทางด้านเหตุการณ์ เป็นลักษณะของความจำที่ผูกมัดอยู่กับสถานที่บุคคล รวมทั้งเวลา เป็นข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของบุคคลแต่ละคน

2.3 ความจำทางด้านความรู้สึก เป็นความจำที่เกี่ยวข้องกับอารมณ์ ความซาบซึ้ง ความสุข ความทุกข์ ความอึดอัด เบิกบานใจ รวมทั้งการมองเห็นและเข้าใจในคุณค่าของสิ่งต่างๆ

2.4 ความจำเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวของกล้ามเนื้อ เป็นความจำเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวของ ร่างกาย หรืออวัยวะต่างๆ ซึ่งมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิต และการเรียนรู้

2.5 ความจำทางด้านวิธีการ เป็นความจำที่เกี่ยวข้องกับการกระทำสิ่งต่างๆ ซึ่งจะต้องเรียนรู้วิธีการ หรือขั้นตอนของการกระทำมาก่อน เป็นความจำที่ทำให้บุคคลสามารถเรียนรู้สิ่งต่างๆ เช่น การขี่ม้า การว่ายน้ำ การทำอาหาร การแยกตัวประกอบในวิชาคณิต หรือวิธีการคิดตามกระบวนการ ทางวิทยาศาสตร์ เป็นต้น

ค. ทฤษฎีเงื่อนไขการเรียนรู้ของกาเย่ (Gagne's Theory of Conditions of Learning, 1985)

โรเบิร์ต เอ็ม. กาเย่ (2537 : 190-191) นักจิตวิทยาชาวอเมริกัน ได้จัดให้กระบวนการคิดเป็นส่วนสำคัญของสมรรถภาพในการเรียนรู้ของบุคคล โดยที่สมรรถภาพในการเรียนรู้จะต้องอาศัยองค์ประกอบห้าชนิด คือ ทักษะทางสติปัญญา สมรรถภาพทางภาษา ทักษะการใช้ยุทธศาสตร์ การคิด ทักษะการเคลื่อนไหว และทัศนคติ ซึ่งมีรายละเอียดต่างๆ ดังต่อไปนี้

1. ทักษะทางสติปัญญา (Intellectual skills) ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับการดำรงชีวิต ของมนุษย์ เริ่มต้นจากการใช้สัญลักษณ์ในการสื่อความหมาย การใช้ภาษา ทักษะทางสติปัญญาเป็น กระบวนการคิดเริ่มจากการเรียนรู้สิ่งที่ยากไปหาสิ่งที่ง่ายและมีความสลับซับซ้อน ซึ่งกาเย่ได้แบ่ง ทักษะทางสติปัญญาหรือความสามารถทางด้านการคิดออกเป็น 5 ระดับ จากต่ำไปหาสูง ดังนี้ คือ

1.1) การเรียนรู้ความแตกต่าง (Discrimination learning) ก็คือ ความสามารถในการจำแนกแยกแยะสิ่งเร้าต่างๆ ทั้งที่คล้ายคลึงกัน และที่แตกต่างกันออกจากกันได้ ทั้งนี้เพื่อจัดรูปแบบการตอบสนองต่อสิ่งเร้าต่างๆ ได้อย่างถูกต้อง

1.2) การเรียนรู้ความคิด (Concept learning) เป็นความคิดในการจัดกลุ่มของวัตถุ เหตุการณ์ รวมทั้งสิ่งต่างๆ เข้าเป็นกลุ่ม (categories) โดยอาศัยหลักความเหมือนกัน หรือคุณสมบัติร่วมกัน (generalization) ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่ทำให้กลุ่ม วัตถุ เหตุการณ์และสิ่งต่างๆ เหล่านั้น มีความแตกต่างจากกลุ่มของวัตถุหรือสิ่งอื่นๆ เหตุผลที่จะต้องจัดวัตถุหรือสิ่งต่างๆ เข้าเป็นกลุ่มหรือเป็นระบบ ก็เพื่อลดความสลับซับซ้อนในการเรียนรู้ และเพื่อกำหนดพฤติกรรมในการตอบสนองต่อสิ่งต่างๆ ได้อย่างเหมาะสม

1.3) การเรียนรู้กฎเกณฑ์ (Rule learning) เป็นการเข้าใจหลักการหรือกฎเกณฑ์ต่างๆ ตลอดทั้งการสามารถติดตั้งกฎเกณฑ์ต่างๆ ขึ้นมาได้ เช่น จากการทดลองพบว่า สสารทุกชนิดจะเผาไหม้ในที่มีก๊าซออกซิเจน ดังนั้น กฎที่ตั้งขึ้นได้ก็คือ การเผาไหม้ของสสารต้องอาศัยก๊าซออกซิเจน

1.4) การเรียนรู้กฎเกณฑ์ในระดับสูงหรือการแก้ปัญหา (Higher order rule learning หรือ Problem solving) เป็นการใช้ทักษะทางด้านการคิด ที่จะรวมหรือหาความสัมพันธ์ของ

กฎเกณฑ์ตั้งแต่สองอย่างขึ้นไป นำมาผสมผสานหรือนำมาใช้ร่วมกันเพื่อแก้ปัญหา ซึ่งถือว่าเป็นกระบวนการพัฒนาทางความคิดในขั้นสูงสุดของทักษะทางสติปัญญา

2. สมรรถภาพทางภาษา (Verbal information) เป็นสมรรถภาพที่แสดงออกมาทางภาษา พูด ภาษาเขียน การพิมพ์ ซึ่งจะต้องอาศัยกระบวนการคิดที่ชัดเจน และเป็นระบบด้วย ยุทธศาสตร์ทางปัญญา ทักษะด้านการเคลื่อนไหว และทัศนคติ

2.3 กลุ่มทฤษฎีทางสติปัญญา (Intelligence Theory)

2.3.1 ทฤษฎีพหุปัญญา (Gardner's Theory of Multiple Intelligences, 1983)

องค์ประกอบของสติปัญญาตามแนวความคิดของ การ์ดเนอร์ (1985 : 190-191) ที่เรียกว่า พหุปัญญา (Multiple Intelligences) ประกอบด้วย ศักยภาพทางสติปัญญาของบุคคล จำนวน 8 ด้าน คือ ด้านภาษา ด้านตรรกะและคณิตศาสตร์ ด้านมิติสัมพันธ์ ด้านร่างกายและความเคลื่อนไหว ด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ด้านเข้าใจตนเองและด้านเข้าใจธรรมชาติ

2.3.2 ทฤษฎีพัฒนาปัญญาแนวสามศร (Triarchic Theory)

โรเบิร์ต เจ สเติร์นเบิร์ก (1985 : 11-15) สเติร์นเบิร์ก อธิบายว่าสติปัญญาของมนุษย์ประกอบด้วย องค์ประกอบหลักที่มีการทำงานร่วมกันอยู่ 3 องค์ประกอบย่อย (Sub theory) ดังต่อไปนี้

1) องค์ประกอบด้านปัญญาวิเคราะห์ (Componential sub theory) เป็นกระบวนการคิดแก้ปัญหา ซึ่งเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นภายในจิตใจของบุคคล ประกอบด้วย การประมวลวิเคราะห์ ข่าวสาร การปรับความรู้เป็นความคิดมุ่งสู่การแก้ปัญหา การนำความคิดไปสู่การปฏิบัติ การเข้ารหัสเชื่อมโยงเปรียบเทียบ เพื่อทำความเข้าใจปัญหา ตลอดจนการเลือกไปสู่การปฏิบัติ การเชื่อมโยงเปรียบเทียบ เพื่อทำความเข้าใจปัญหา ตลอดจนการศึกษาจัดกลุ่มหาความสอดคล้องของ ข่าวสาร และการจัดการสรุปประเด็นต่างๆ ไว้เป็นระบบ

2) องค์ประกอบ (Experiential sub theory) เป็นวิธีการนำประสบการณ์มาแก้ปัญหาใหม่ รวมทั้งสามารถใช้ข้อมูลอย่างคล่องแคล่วในการแก้ปัญหา ซึ่งประกอบด้วยความสามารถที่จะเผชิญสิ่งใหม่ เผชิญปัญหาหรือสถานการณ์ใหม่ๆ ตลอดจนสามารถ ประมวลความรู้ข้อมูล ข่าวสาร มาใช้แก้สถานการณ์ได้อย่างคล่องแคล่วและรวดเร็ว

3) องค์ประกอบด้านบริบทของสังคม (Contextual sub theory) ได้แก่ ปัจจัยภายนอก เป็นความสามารถทางสติปัญญาที่เกี่ยวข้องกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของบุคคล ประกอบด้วย ความสามารถในการปรับตัวให้เข้ากับบริบทของสังคมและสิ่งแวดล้อม การเลือกใช้ บริบทของสังคมและสิ่งแวดล้อมให้เกิดประโยชน์ รวมทั้งการสร้างรูปแบบวิธีการที่สอดคล้องกับบริบท ดังกล่าว เพื่อการแก้ปัญหาให้เกิดความสำเร็จ

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า ทฤษฎีสามศรเป็นทฤษฎีของการคิดซึ่งให้ความสำคัญทั้งปัญญา ภายใน และกระบวนการคิด วิธีการประมวลความรู้ ข้อมูล ข่าวสาร และการปรับกระบวนการทางปัญญา คือ การแก้ปัญหาที่สอดคล้องกับความเป็นจริงของชีวิต เป็นกระบวนการคิดที่สอดคล้องกับความคิด วิเคราะห์ ซึ่งได้กล่าวถึงอย่างละเอียดต่อไป

2.4 ความคิดเชิงเหตุผลตามหลักพุทธจิตวิทยา(Rational, Reasonable และ Logical Thinking) เมื่อพิจารณาตามความหมาย มีการให้ความหมายไว้ดังนี้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2556 : 343) ได้ให้ความหมายว่า เหตุคือสิ่งหรือเรื่องที่ทำให้ เกิดผล คำมูล เรื่องต้น เครื่องก่อเรื่อง ความคิดหาเหตุผล วิธี หนทาง เรื่องที่เกิดจากกรรม จำนวน เลขที่ได้จากการบวกลบคูณหาร รวมเป็นเหตุผล หมายถึง เหตุหรือสิ่งของหรือเรื่องที่ทำให้เกิดผล

กิริติ บุญเจือ (2534: 3) กล่าวว่า ความคิดทางตรรกศาสตร์ หมายถึง ความคิดที่ว่าด้วยกฎเกณฑ์การใช้เหตุผลซึ่งเกิดจากความคิด โดยแสดงออกมาทางภาษาที่แสดงออกถึงเหตุผลที่ต้องมีข้อความหนึ่งมา สนับสนุนที่เรียกว่าการพิสูจน์

วนิช สุรารัตน์ (2545 : 7) กล่าวว่า การคิดเชิงเหตุผล คือการคิดที่มนุษย์พยายามใช้เหตุผลที่มีอยู่มา สร้างความสัมพันธ์กับความรู้ใหม่ เพื่อเป็นการหาข้อสรุป สร้างกฎเกณฑ์ หรือพิสูจน์ความจริงโดยใช้ ภาษาเป็นสื่อ

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) (2550 : 4) กล่าวว่า คำว่าโยนิโสมนสิการนั้น มีคำที่เป็นไวยากรณ์ที่ใช้แทนกันได้ คำว่า การณมนสิการ แปลว่า คิดตามเหตุ คิดค้นเหตุ คิดตามเหตุผล คิดอย่างมีเหตุหมายถึง การคิดสืบค้นตามแนวความสัมพันธ์สืบทอดกันแห่งเหตุปัจจัย พิจารณาสืบสาวหาสาเหตุให้ เข้าถึงต้นเค้า หรือแหล่งที่มาซึ่งส่งผลต่อเนื่องมาตามลำดับ

กล่าวได้ว่า ความคิดเชิงเหตุผล คือ ความคิดเกิดจากเหตุที่จะทำให้เกิดผล โดยอาศัยข้อสรุปหรือการพิสูจน์เพื่อค้นหาความจริง แหล่งที่มาของเหตุและผลนั้นๆ

2.5 การพัฒนาความคิดเชิงเหตุผลตามหลักพุทธจิตวิทยา

การพัฒนาความคิดเชิงเหตุผลตามหลักพุทธจิตวิทยานั้น หมายถึง กระบวนการ ดำเนินชีวิตตามแนวทางพระพุทธศาสนาใน 3 ประเด็นหลัก คือ

2.5.1 การดำเนินชีวิตที่ดี

2.5.2 กระบวนการพัฒนาความคิดหรือปัญญา

2.5.3 ความคิดเชิงเหตุผลตามหลักพุทธจิตวิทยา (โยนิโสมนสิการ)

ก) ความหมายของโยนิโสมนสิการ

ข) วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ

2.5.1 การดำเนินชีวิตที่ดี

การดำเนินชีวิตของคนเรานั้น จะต้องตั้งมั่นต่อสู่เพื่อการอยู่รอด เพื่อนำชีวิตให้ข้ามพ้นสิ่งบีบ คั้นติดขัดคับข้อง เป็นอยู่ได้ด้วยต่างรู้จักแก้ปัญหาของชีวิต ประกอบกิจกรรมหรือทำการต่างๆ ทางกาย วาจา และใจ อยู่ถูกต้อง รู้จักพูด รู้จักทำ รู้จักคิด รับรู้อารมณ์ทั้งหลายที่ผ่านเข้ามาทางอายตนะทั้ง 6 คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ และการรู้จักเสพหรือบริโภคให้เป็น คือ การรู้จักเสพ รู้จักบริโภค รู้จักกิน รู้จักใช้ ในลักษณะที่ว่า กินเป็น ใช้เป็น บริโภคเป็น เสวนาเป็น คบคนเป็น ใน

หนังสือวิธีคิดตามหลักพุทธธรรม สรุปไว้ว่า การดำเนินชีวิตที่ดีนั้น สรุปได้ 4 ประการ คือ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2550 : 3)

1. การแก้ปัญหาเป็น (การลวงพ้นปัญหา)
2. การคิดเป็น พูดเป็น สื่อสารเป็น ทำเป็น (การทำกรรม)
3. ดูเป็น ฟังเป็น ดมเป็น จมเป็น สัมผัสเป็น คิดเป็น (การรับรู้)
4. การกินเป็น ใช้เป็น บริโภคเป็น เสวนาหรือคบหาเป็น

2.5.2 กระบวนการพัฒนาความคิดเชิงเหตุผลตามหลักพุทธจิตวิทยา

เป็นกระบวนการที่ดำเนินอยู่ภายในตัวบุคคล ที่เริ่มต้นด้วยการศึกษา คือการพัฒนาตนที่มีปัญญาเป็นแกนกลางของการพัฒนา ได้แก่ การพัฒนาความรู้ ความเข้าใจ ความคิดเห็น ค่านิยมที่ถูกต้องดีงาม เกื้อกูลแก่ชีวิตและสังคม ตรงกับคำสอนในมรรค 8 ข้อที่ว่า สัมมาทิฐิ ความ คิดเห็นที่เป็นสัมมาทิฐินั้น พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) (2550 : 5) กล่าวว่า แยกได้ 2 ระดับ คือ

1. ทศนะความคิดเห็น แนวความคิด ทฤษฎี ความเชื่อ ความนิยม ค่านิยม จำพวกที่เชื่อหรือ ยอมรับรู้การกระทำและผลการกระทำของตน หรือสร้างความสำนึกในความรับผิดชอบต่อการกระทำของ ตน พูดอย่างชาวบ้านว่า เห็นชอบตามคลองธรรม เรียกสั้นๆ ว่า กัมมัชสะกตาสัมมาทิฐิ เป็นสัมมาทิฐิ ระดับโลกีย์ เป็นขั้นจริยธรรม

2. ทศนะ แนวความคิด ที่มองเห็นความเป็นไปของสิ่งทั้งหลายตามธรรมดาแห่งเหตุปัจจัย ความรู้ความเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามสภาวะของมันหรือตามที่มันเป็น ไม่เอนเอียงไปตามความชอบ ความชังของตน หรือตามที่อยากให้มันเป็นอยากไม่ให้เป็น ความรู้ความเข้าใจสอดคล้องกับความเป็นจริงแห่งธรรมใดๆ เรียกสั้นๆ ว่า สัจจานุโลมิกญาณ เป็น สัมมาทิฐิแนวโลกุตระ เป็นขั้นสัจธรรม

ตัวสัมมาทิฐิ เป็นความเห็นที่ถูกต้องดีงามนั้น จะเป็นศูนย์กลางเป็นแกนนำ และเป็นหลัก ในกระบวนการศึกษา ทำให้บุคคลดำเนินชีวิตที่ดีงาม โดยดำเนินการ 3 ขั้นตอน ที่เรียกว่า ไตรสิกขา (สิกขา หรือ หลักการศึกษา 3 ประการ) คือ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2550 : 9)

1. **อธิศีลสิกขา** คือ การศึกษาด้านหรือขั้นตอนที่ฝึกปรือให้เกิดมีสัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ เจริญองงามขึ้น จนบุคคลมีความพร้อมทางความประพฤติวินัย และความสัมพันธ์ ทางสังคมถึงมาตรฐานของอารยชนเป็นพื้นฐานแก่การสร้างเสริมคุณภาพจิตได้ดี

2. **อธิจิตตสิกขา** คือ การศึกษาด้านหรือขั้นตอนที่ฝึกปรือให้เกิดมีสัมมาวายามะ สัมมาสติ และ สัมมาสมาธิ เจริญองงามขึ้น จนบุคคลมีความพร้อมทางคุณธรรม มีคุณภาพจิต สมรรถภาพจิต และ สุขภาพจิตพัฒนาถึงมาตรฐานของอารยชน เป็นพื้นฐานแห่งการพัฒนาปัญญาได้ดี

3. **อธิปัญญาสิกขา** คือ การศึกษาด้านหรือขั้นตอนที่ฝึกปรือให้เกิดมีสัมมาทิฐิ และ สัมมาสังกัปปะ เจริญองงามขึ้นจนบุคคลมีความพร้อมทางปัญญาถึงมาตรฐานของอารยชน

สามารถดำรงชีวิตอยู่ด้วยปัญญา มีจิตใจผ่องใส เบิกบาน ไร้ทุกข์ หลุดพ้นจากความยึดติดถือมั่น ต่างๆ เป็น อิสระเสรีด้วยปัญญาอย่างแท้จริง

กระบวนการศึกษาทั้ง 3 ประการนี้เป็นกระบวนการที่สำคัญในการที่จะก่อให้เกิดความคิด หรือปัญญาให้บุคคลนั้นๆ มีความประพฤติมีการแสดงออกเป็นคนมีคุณธรรมและจริยธรรม มีความคิด ที่เป็นเหตุเป็นผล คือ มีปัญญาในการตัดสินใจในการแก้ปัญหา หรือการดำเนินชีวิตโดยไม่ขาดปัญญา ตัวสัมมาทิฐินั้นเป็นเหมือนเสาเข็มที่เป็นแกนกลาง เป็นตัวเชื่อมต่อให้ส่วนต่างๆ ของเสาปูนหรือเจดีย์มีความคงทนมั่นคงแข็งแรงไม่ไห้เสานั้นโค่นล้มหรือพังทลายได้ง่าย ฐานของความคิดที่ดีมีเหตุผลนั้น คือ ปรัตยัสยะ และ โยนิโสมนสิการ

1. ปรัตยัสยะ แปลว่า เสียงจากอื่น หรือ การกระตุ้นชักจูงจากภายนอก ได้แก่ การสั่งสอน แนะนำ การถ่ายทอด การโฆษณา คำบอกเล่า ข่าวสาร คำชี้แจงอธิบายจากผู้อื่น ตลอดจนการเรียนรู้ เลียนแบบจากแหล่งต่างๆ ภายนอก หรืออิทธิพลจากภายนอก แหล่งสำคัญของการเรียนรู้ประเภทนี้ เช่น พ่อแม่ ครู อาจารย์ เพื่อน คนแวดล้อมใกล้ชิด ผู้ร่วมงาน ผู้บังคับบัญชาและผู้ใต้บังคับบัญชา บุคคลมีชื่อเสียง คนโด่งดัง คนผู้ได้รับความนิยมในด้านต่างๆ หนังสือ สื่อมวลชนทั้งหลาย สถาบันทาง ศาสนาและวัฒนธรรม เป็นต้น

2. โยนิโสมนสิการ แปลว่า การทำในใจโดยแยบคาย หรือคิดถุวิธี แปลง่ายๆ ว่า ความรู้ จักคิด หรือคิดเป็น หมายถึง การคิดอย่างมีระเบียบหรือคิดตามแนวทางของปัญญา คือ การรู้จักมอง รู้จักพิจารณาสิ่งทั้งหลายตามสภาวะ เช่น ตามที่สิ่งต่างๆ มันเป็นของมัน โดยวิจิตตหาเหตุปัจจัย สืบค้น ถึงต้นเค้า สืบสาวให้ตลอดสาย แยกแยะสิ่งนั้น ๆ เรื่องนั้นๆ ออกให้เห็นตามสภาวะที่เป็นจริง

บรรดาปัจจัย 2 อย่างนี้ ปัจจัยข้อที่ 2 คือ โยนิโสมนสิการเป็นแกนกลาง หรือส่วนที่ขาดไม่ได้ของการศึกษา การศึกษาจะสำเร็จผลแท้จริง บรรลุจุดมุ่งหมายได้ก็เพราะปัจจัยข้อที่ 2 นี้ ปัจจัยข้อที่ 2 อาจให้เกิดการศึกษาได้โดยไม่มีข้อที่ 1 แต่ปัจจัยข้อที่ 1 จะต้องนำไปสู่ปัจจัยข้อที่ 2 ด้วย จึงจะสัมฤทธิ์ผลของการศึกษาที่แท้จริง การค้นพบต่างๆ ความคิดริเริ่ม ความก้าวหน้าทางปัญญาที่สำคัญๆ และการตรัสรู้สัจธรรม ก็สำเร็จได้ด้วยโยนิโสมนสิการ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2546 : 17)

ในบทความนี้ จะเน้นไปที่ปัจจัยตัวที่ 2 คือ โยนิโสมนสิการ ซึ่งถือว่าเป็นตัวที่ทำให้เกิดความคิดเชิงเหตุผลในทางพุทธจิตวิทยา

2.5.3 ความคิดเชิงเหตุผลตามหลักพุทธจิตวิทยา (โยนิโสมนสิการ)

ก) ความหมายของโยนิโสมนสิการ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2546 : 19)

โยนิโสมนสิการนั้น ประกอบด้วย โยนิโส กับ มนสิการ โยนิโส มาจาก โยนิ ซึ่ง แปลว่า เหตุ ต้นเค้า แหล่งเกิดปัญญา อุบาย วิธี ทาง (อง.อ.(บาลี) 1/154, 533/177) ส่วนมนสิการ แปลว่า การทำในใจ การคิด คำนึง นึกถึง ใส่ใจ พิจารณา (ส.ข. (บาลี) 17/87/53) เมื่อรวมเข้าเป็นโยนิโส

มนสิการ คือ การทำในใจโดยแยกกายนี้ มีความหมายแค่นั้นเพียงใด คัมภีร์ชั้นอรรถกถาและฎีกาได้ไขความไว้โดยวิธีแสดงโวพจน์ให้เห็นความหมายแยกเป็นแง่ๆ ดังต่อไปนี้

1. อุบายมนสิการ แปลว่า คิดหรือพิจารณาโดยอุบาย คือคิดอย่างมีวิธี หรือ คิดถูกวิธี หมายถึง คิดถูกวิธีที่จะให้เข้าถึงความจริงสอดคล้องเข้าแนวกบัสจะ ทำให้หยั่งรู้สภาวะ ลักษณะ และสามัญลักษณะของสิ่งทั้งหลาย

2. ปณมนสิการ แปลว่า คิดเป็นทาง หรือคิดถูกทาง คือ คิดได้ต่อเนื่องเป็น ลำดับ จัดลำดับได้หรือมีลำดับ มีขั้นตอน แล่นไปเป็นแถวเป็นแนว หมายถึง ความคิดเป็นระเบียบตาม แนวเหตุผล เป็นต้น ไม่ยุ่งเหยิงสับสน ไม่ใช่ประเดี๋ยววกเวียนติดพันเรื่องนี้นี่นี้เดียวเตลิดออกไปเรื่อง นั้นที่โน้น หรือกระโดดไปกระโดดมา ต่อเป็นขึ้นเป็นอันไม่ได้ ทั้งนี้รวมถึงความสามารถที่จะชักความ นึกคิดเข้าสู่แนวทางที่ถูกต้อง

3. การณมนสิการ แปลว่า คิดตามเหตุ คิดค้นเหตุ คิดตามเหตุผล หรือคิด อย่างมีเหตุผล หมายถึง การคิดสืบค้นตามแนวความสัมพันธ์สืบทอดกันแห่งเหตุปัจจัย พิจารณาสืบ สืบหาสาเหตุให้เข้าใจถึงต้นเค้า หรือแหล่งที่มาซึ่งส่งผลต่อเนื่องมาตามลำดับ

4. อุปาทกมนสิการ แปลว่า คิดให้เกิดผล คือใช้ความคิดให้เกิดผลที่พึง ประสงค์ เล็งถึงการคิดอย่างมีเป้าหมาย ท่านหมายถึง การคิดการพิจารณาที่ทำให้เกิดกุศลธรรม เช่น ปลุกเร้าให้ เกิดความเพียร การรู้จักคิดในทางที่ทำให้หายหวาดกลัว ให้หายโกรธ การพิจารณาที่ทำให้มี สติ หรือทำให้จิตใจเข้มแข็งมั่นคง เป็นต้น

กล่าวได้ว่า ความคิดที่เรียกว่า โยนิโสมนสิการนั้น เป็นการคิดที่มีลักษณะ 4 ประการ คือ คิดถูกวิธี คิดมีระเบียบ คิดมีเหตุผล และคิดเร้าอารมณ์ แต่ในการคิดหนึ่งครั้งนั้นอาจเกิดพร้อมทั้ง 4 ประการ คืออาจเกิดเพียงหนึ่งหรือสอง หรือสามประการก็ได้

ข. วิธีคิดแบบเชิงเหตุผลตามหลักพุทธจิตวิทยา

วิธีคิดเชิงเหตุผลตามหลักพุทธจิตวิทยา ก็คือการนำเอาโยนิโสมนสิการมาใช้ในการ ปฏิบัติ หรือโยนิโสมนสิการที่เป็นภาคปฏิบัติการ วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ หรือเรียกสั้นๆ ว่าวิธี โยนิโสมนสิการนี้ แม้จะมีหลายอย่างหลายวิธี แต่เมื่อว่าโดยหลักการ ก็มี 2 แบบ คือ โยนิโสมนสิการ ที่มุ่ง สกัดหรือกำจัดอวิชชาโดยตรง และโยนิโสมนสิการที่มุ่งเพื่อสกัดหรือบรรเทาต้นเหตุ โยนิโสมนสิการที่ มุ่งกำจัดอวิชชาโดยตรงนั้น ตามปกติเป็นแบบที่ต้องใช้ในการปฏิบัติธรรมจนถึงที่สุด เพราะทำให้เกิด ความรู้ความเข้าใจตามเป็นจริง ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็น สำหรับการตรัสรู้ ส่วนโยนิโสมนสิการแบบสกัดหรือ หรือบรรเทาต้นเหตุ มักใช้เป็นข้อปฏิบัติขั้นต้นๆ ซึ่งมุ่งเตรียมพื้นฐานหรือ พัฒนาตนเองในด้านคุณธรรมให้เป็นผู้พร้อมสำหรับการปฏิบัติขั้นสูงขึ้นไป เพราะเป็นเพียงขั้นขัด เกลาภิเลส แต่โยนิโสมนสิการหลายวิธีใช้ประโยชน์ได้ทั้งสองอย่าง คือ ทั้งกำจัดอวิชชา และบรรเทา ต้นเหตุไปพร้อมกันมี 10 ประการดังนี้

1. วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย เป็นวิธีคิดที่สืบสาวหาเหตุและปัจจัย ที่จะส่งผลให้เกิดผล เหตุ อย่างนี้จะทำให้เกิดผลอย่างนี้ เป็นวิธีคิดแบบอิตถีปัจจัยตา เป็นกระบวนการคิดแบบปัจจัย สัมพันธ์ ระหว่างเหตุและผล หรือคิดแบบสอบสวนหาเหตุและผล

2. วิธีคิดแบบแยกส่วนประกอบ เป็นวิธีคิดที่แยกส่วนต่างๆ ออกเป็นส่วนย่อยเป็นอันตตา ไม่คงที่ไม่เที่ยงแท้ไม่ยั่งยืน เป็นสภาวะที่ว่างเปล่า เช่น ชั้นที่ 5 เมื่อแยกออกก็จะประกอบด้วย รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ และสามารถแยกออกเป็นย่อยๆ ออกไปได้อีก

3. วิธีคิดแบบสามัญลักษณ์ เป็นวิธีคิดให้รู้เท่าทันความเป็นไปของสิ่งทั้งหลาย ที่ต้องเป็นไปอย่างนั้นตามกฎธรรมชาติของมัน มีความไม่เที่ยง (อนิจจัง) ไม่อาจคงอยู่ในสภาพเดิมได้ (ทุกขัง) ไม่อาจเป็นตัวตนของมันเองได้ตลอดไป (อนัตตา)

4. วิธีคิดแบบอริยสัจ/ คิดแบบแก้ปัญหา เป็นวิธีแบบสาวจากผลไปหาเหตุ คิดทุกข์เป็นผล สมุทัยเป็นเหตุ นิโรธเป็นผล มรรคเป็นเหตุ

5. วิธีคิดแบบบอรรถธรรมสัมพันธ์ เป็นวิธีคิดที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างความมุ่งหมาย จุดหมาย เป้าประสงค์กับหลักการปฏิบัติ หลักความดีงาม เป็นคิดที่วางจุดมุ่งหมายให้ตรงกับหลักปฏิบัติซึ่งจะทำให้เกิดผลตรงตามจุดมุ่งหมายที่วางไว้ไม่คลาดเคลื่อนเลื่อนลอย

6. วิธีคิดแบบเห็นคุณโทษและทางออก เป็นวิธีคิดที่ยอมรับว่าสิ่งต่างๆ นั้น มีครบทุกด้าน คือ มีทั้งด้านดีและด้านเสีย และมีทางออก ทางหลุดพ้น ทางที่ปราศจากปัญหาที่เป็นส่วนเสียและส่วน ดีได้ ด้วยการไม่ติดอยู่ในส่วนดีและส่วนเสียนั้นๆ เป็นวิธีแก้ปัญหา หรือวิธีปฏิบัติที่ออกไปจากภาวะที่ไม่พึงประสงค์หรือไม่ต้องการ

7. วิธีคิดแบบรู้คุณค่าแท้และคุณค่าเทียม เป็นวิธีคิดเกี่ยวข้องกับการบริโภคใช้สอย ปัจจัย 4 และสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ มองให้เห็นว่าสิ่งที่เราเข้าไปเกี่ยวข้องนั้น มีคุณค่ามีประโยชน์แก่เรา คุณนั้นมี 2 ประการ คือ คุณค่าแท้ คือสิ่งที่สนองหรือให้ประโยชน์แก่ชีวิตเราโดยตรง โดยใช้ปัญญา พิจารณาถึงคุณค่าของสิ่งนั้น เช่น อาหาร รถยนต์ เสื้อผ้า บ้านที่อยู่อาศัย แคะไหย เท้าไร จึงจะพอดี พอเหมาะแก่ชีวิตเรา และคุณค่าเทียม เป็นเสริมที่เกินเลยจากคุณค่าแท้ เช่น ทานอาหารต้องมีดนตรี ชักกล่อง รถยนต์ต้องโก้หรูมีอุปกรณ์ครบเครื่อง อย่างดี

8. วิธีคิดแบบเร้าคุณธรรม เป็นวิธีคิดแบบเร้ากุศล เร้าคุณธรรมหรือวิธีคิดแบบกุศลภาวนา คือ การเจริญ หรือ การทำใจชักนำทำแต่สิ่งดี ชักนำความคิดให้เดินไปในทางที่ดีงาม เป็นประโยชน์ สร้างสมความเคยชินที่ดีงามแก่จิต บ่อยๆ จนเกิดเป็นนิสัย

9. วิธีคิดอยู่กับปัจจุบัน หมายถึง การตั้งสติ (สติปัญญา) ระลึกรู้เต็มตื่นอยู่กับสิ่งที่กำลังเกิดขึ้น กำลังเป็นไปอยู่ กำลังรู้ หรือกำลังกระทำในปัจจุบัน ทันทุกขณะ ไม่เพียงหวนละห้อยถึงสิ่งที่ล่วง ไปแล้ว ไม่เพียงเพ้อหวังสิ่งที่ยังมาไม่ถึง มองเห็นชัดในสิ่งที่ปัจจุบันในทีนั้นๆ และพิจารณาด้วย

10. วิธีคิดแบบวิภาษวาท เป็นวิธีคิดที่เกิดจากสภาวะที่ปรุแง คำพูดวจีสังขาร อันได้แก่ วิตก และวิจารณ์ เป็นการคิดจำแนกโดยแง่ด้านความจริง โดยมองหรือแสดงความจริงของสิ่งนั้นๆ ให้ครบทุกแง่ทุกด้าน วิเคราะห์แยกแยะให้รู้เท่าทันภาวะที่สิ่งนั้นๆ เกิดขึ้นจากองค์ประกอบย่อยๆ ต่างๆ ประชุมกับเขา จำแนกโดยลำดับขณะคือ วิเคราะห์ปรากฏการณ์ลำดับความสืบทอดแห่งเหตุปัจจัย ซอยออกไปเป็นแต่ละขณะและจำแนกโดยความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยเป็นการคิดที่สืบสาวหาเหตุซอยย่อยออกไปเป็นแต่ละขณะและจำแนกโดยความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยต่างๆ ที่สัมพันธ์สืบทอดกันมาของสิ่งต่างๆ

วิธีคิดเชิงเหตุผลตามหลักพุทธจิตวิทยา นี้ สามารถสรุปเป็นหลักใหญ่ๆ ได้ 5 ประการ คือ วิธีคิดแบบสวาทาเหตุปัจจัย วิธีคิดแบบแยกส่วนประกอบ วิธีคิดแบบอริยสัจ/คิดแบบแก้ปัญหา วิธีคิดแบบเห็นคุณค่าและโทษทางออก และวิธีคิดแบบคุณค่าแท้คุณค่าเทียม

บรรณานุกรม

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2535. พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลี 2500. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. 2539. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. 2539. ปกรณวิเสสภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาปกรณวิเสส. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญูณ.
- กาเย่ 1985 อ้างถึงในสุรางค์ โค้วตระกูล. 2537. จิตวิทยาการศึกษา. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- กิริติ บุญเจือ. **ตรรกวิทยาทั่วไป**. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช.
- เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2544). อ้างถึงใน ทิพย์วัลย์ ศรีจันทร์ และคณะ. 2546. **การคิดและการตัดสินใจ**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต.
- ทอแรนซ์ 1963, อ้างถึงใน ณ์ฐพงษ์ เจริญทิพย์. 2541. **ความคิดสร้างสรรค์ทางวิทยาศาสตร์ : ทักษะ แบบรวม เล่ม 1-2**. พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพมหานคร : สยามโอเวอร์ซีส์โปรด.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). 2547. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). 2550. **วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม**. กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตธรรม.
- _____. 2559. **การศึกษาเมื่อ 30 ปีก่อน**. กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน. 2593. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน**.
- ราชบัณฑิตยสถาน. 2556. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน**.
- วนิช สุธารัตน์. 2544. **ความคิดและความคิดสร้างสรรค์**. พระนครศรีอยุธยา : มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา,
- วิวัฒน์ ขัตติยะมานะ และอมลวรรณ วีระธรรมโม. 2547. **การสอนเพื่อพัฒนาการคิด**. มหาวิทยาลัยทักษิณ: คณะศึกษาศาสตร์.
- สเตอร์นเบิร์ก 1996 อ้างถึงใน สุนน อมรวิวัฒน์. 2540. **ทฤษฎีพัฒนาสติปัญญาตามแนวสามศร : วิเคราะห์ จากพระไตรปิฎกและสเตอร์นเบิร์ก**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.

Eggen and kauchak. 1999. **Educational Psychology**. Boston: Allyn and Bacon.